

"Er is tijd en heel veel controle nodig"

Interview met Jelica Novakovic

"Wanneer je naar het nieuws kijkt, besef je dat de oorlog nooit ophoudt. Hij verplaatst zich steeds maar", zucht Jelica Novakovic. De oorlog in Afghanistan was pas drie dagen jong wanneer we haar ontmoetten op een terras in Belgrado. Twee jaar voordien berichtte deze docente Nederlands aan de universiteit van Belgrado in de dagbladen 'De Standaard' en 'Het Nieuwsblad' met een aangrijpend dagboek over de Nato-agressie op de Joegoslavische hoofdstad. "Ik voel me droevig of bitter. Ik kijk niet meer naar het nieuws want je weet helemaal niet wat je ziet. Je weet alleen

dat je eigenlijk niets ziet. Ze maken er een onpersoonlijke, cleane actie van. Dat heeft niets met de werkelijkheid te maken. Het maakt helemaal geen verschil of het Belgrado of Kaboel is."

Nederland leerde Jelica Novakovic via de VPRO kennen. Na amper drie dagen oorlog boven Belgrado vroeg het NOS-radio-journaal haar dagelijks om verslaggeving. Enkele stukjes verschenen ook in Vrij Nederland. "Aanvankelijk vond ik het een beetje bizar maar dacht dat het toch okee was." Via een Belgische vriend van Novakovic kreeg Peter Vandermeersch, hoofdredacteur van De Standaard, deze bijdragen in handen. Hij vroeg haar dagelijks een bijdrage te schrijven. Uitgeverij Lannoo bundelde later deze teksten: een aangrijpend dagboek dat geen alinea verveling duldt. Om in één ruk uit te lezen! Na de bombardementen kwam ze even naar België en was ze in een televisieprogramma van VRT te gast. Jelica kreeg een gezicht in Vlaanderen. Ook tijdens de verkiezingen in oktober 2000 vroeg de krant haar om bijdragen. Dit jaar kreeg ze enkele gelegenheidsopdrachten. Voor veel Vlaamse lezers is deze veertiger dus helemaal geen onbekende. Velen mailden haar tijdens de bombardemen-

ten. Uitgeverij Epo bundelde die reacties in een uitgave die ook de Servische vertaling van het dagboek bevat. Het is een co-productie met de uitgeverij Partanon uit Belgrado.

Jelica Novakovic is één van de weinige gewone Servische burgers die tijdens die NATO-agressie, bijna dank zij die bombardementen, uit de anonimiteit is opgestaan. "Vaak heb ik dat met relativingszin en zelfironie beleefd", reageert ze schouderophalend. "Het is niet echt een verdienste, wel een samenvoeging van omstandigheden. Ineens krijg je een rol en ben je er bewust van dat je die rol uitbaat. Het zou zonde zijn dan niet het een en het ander te zeggen waartoe andere mensen geen kans krijgen."

Bij onze afspraak, medio oktober, hadden we reden om een glas te heffen. In België was pas bekend geraakt dat Jelica Novakovic de driejaarlijkse prijs van het Vlaamse P.E.N.-centrum kreeg. Maar tegelijkertijd klonk er ook treurnis. Een nieuwe oorlog was pas uitgebroken, nu in Afghanistan. Het is begrijpelijk dat Belgrado hierbij zijn eigen recent verleden voor de geest haalt. Na het zien van de beelden over de aanslag op de WTC-torens in New York sprak Jelica Novakovic meteen met haar buurvrouw, wiens echtgenoot tijdens de bombardementen op het televisiegebouw in Belgrado gesneuveld is.

"Ze was krijt wit bij het vernemen van die ontploffingen in New York. Ze beleefde immers alles opnieuw, vooral toen ze die mensen door de lucht zag vliegen. Dat is ook letterlijk wat er met haar man gebeurd is. Van hem is er niets overgebleven want hij kreeg de volle lading in zijn kamer. Hetzelfde is gebeurd met de mensen op de verdiepingen waarin die vliegtuigen zich stortten. Dan weet je hoe zinloos alles is, hoe gewone mensen de prijs betalen van de zinloosheid van de politiek. Mijn buurman had net zo weinig met schuld te maken als die mensen in het World Trade Center."

MENSELIJKE WAANZIN

"Die aanslagen gebeurden in een land dat je heel gelukkig achtte omdat er nooit iets vreselijk gebeurde. Dat trof de mensen het meest. Maar waarom zouden zij uiteindelijk gelukkiger zijn dan de rest van de wereld? Ik had het een land gegund om gespaard te blijven van de menselijke waanzin. Maar overal wonen mensen en niemand verdient zo'n lot, de Afghanen evenmin. De wereld raakt uit zijn voegen. Het is niet leuk. Maar voor heel wat mensen is het nooit echt leuk geweest op de wereld. Daar komt nu een beetje verschuiving in. Ik kan begrijpen dat er leedvermaak is bij wie alleen maar slechte tij-

den heeft gekend. Neen, vreugdgedansen waren er hier niet maar je hoorde wel vaak commentaar in de zin van *ze zijn door hun eigen uitvinding getroffen*. Vergelijk het met de tover-leerling of met Prometheus: wie God probeert na te doen, wordt door zijn eigen uitvindingen voor dat spel gestraft. Men is te ver gegaan in het spelen van almacht. Het is helaas zo dat mensen dan de tol betalen van het absurde en slechte spel van hun leiders. Die leiders denken ook niet na of ze iets fouts gedaan hebben. Ze doen alleen verder op dezelfde of op een nog ergere manier. Als gewone mens zie je dat het ene kwaad in strijd is gegaan met het andere kwaad. Daaruit kan je absoluut geen beterschap verwachten. Dat is het ergste."

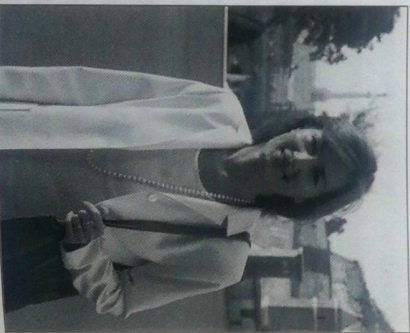
EEN PLANEEF

"De wereld is een globaal dorp geworden. Alles heeft met alles te maken. Het is heel kortzichtig om te denken dat je aan iets kunt ontkomen omdat je machtiger, rijker of wat dan ook bent. Ik neem de Verenigde Staten hun sterk egoïsme heel kwalijk. Zo weigerden ze bijv. in de conferentie milieu-bescherming bepaalde zaken te tekenen omdat het hen economisch niet uitkwam. Dat is gewoon kinderachtig. Want zij krijgen dezelfde klap als iedereen. We bevinden ons immers allemaal op één planeet. Alleen kunnen ze dat iets beter verdragen omdat ze rijker zijn. Volgens mij is de grootste aanleiding tot de aanslag het belachelijk maken door de VS van de hele conferentie tegen racisme door niet te willen meedoen, door heel consequent de standpunten van de Arabische landen, van de islamitische landen ten opzichte van Israël en Palestina te negeren. Je hoeft het niet met elkaar eens te zijn. Maar de manier waarop ze dat gedaan hebben! *Doen jullie maar alsof. Toch hebben wij het voor het zeggen*. Dat kan je niet ongestraft blijven doen", gromt Jelica Novakovic die ook niets voelt voor de Taliban-regering in Afghanistan. "Er is helemaal geen keuze voor normale mensen!" Ze ergert zich aan de sommen die de verantwoordelijken voor de terreuraanslagen uitgaven in een land waar er onvoldoende te eten en te drinken is. Maar ze noemt het eveneens belachelijk dat de V.S. eerst bommen gooiden en dan meteen humanitaire pakjes. "Dat is het toppunt van cynisme. Waar gaat het om? Ze hebben overschot aan bommen en ze hebben overschot aan voedsel dat in de V.S. niet meer kan verkocht worden. Het gaat nergens anders om! Als die interventies echt onbezuinigd gebeuren, zou ik er misschien begrip voor hebben — rijke landen willen gewoon rijk blijven — waarvoor je begrip kan hebben — maar dat kan alleen gebeuren op kosten van andere landen die niet rijk mogen worden."

We ontmoetten mekaar in de herfst van 2001: dat is twee-en-half jaar na de Nato-agressie, één jaar na het einde van het bewind van Slobodan Milosevic. Volgens Jelica Novakovic merk je inmiddels wel en geen veranderingen. "De mensen zijn meer ontspannen zijn omdat ze niet meer zo'n druk van buiten en van binnen voelen. Van beide kanten is het iets draaglijker. Anderzijds zie je dat dingen niet in één nacht kunnen veranderen omdat mensen niet in één nacht kunnen veranderen. Politiek bestaat uit mensen. Die mensen zijn gevormd door de jaren en decennia die ze meegemaakt hebben. Wie nu aan de macht is, is uiteindelijk niet zoveel beter dan wie voorheen aan de macht was. Dat stemt de mensen mismoedig. Volgens peilingen zijn de meesten nu toch optimistisch. Ze hebben één keer een regering afgezet. Ze zijn overtuigd dat ze het opnieuw kunnen en willen doen. Er is een soort waakzaamheid en kritische blik. Natuurlijk zijn er mensen die van de leiders uit de nieuwe regering mythische figuren willen maken. Die trend bestaat gewoon bij sommigen: liever een leider te hebben die alle verantwoordelijkheid op zich neemt, die persoon te volgen en te doen alsof je zelf helemaal niets kunt bijdragen. Die mensen noemen zich vandaag democraten. In wezen hebben ze een mentaliteit die niets te maken heeft met het label dat ze zichzelf opgekleefd hebben. Toch is de kritische houding aanwezig. Er is een ontwikkeling geweest, misschien niet reusachtig en zo vooruitstrevend, maar toch denk ik dat er geen herhaling mogelijk is."

GEEN GEDEELDE MACHT

Samenstellers van de website van de stad Belgrado (www.beograd.org.yu) noemen Slobodan Milosevic een dicator. "Dat is overdreven", countert Jelica deze visie. "Het was erg maar niet zo erg dat je over een totalitaristische dictatuur spreekt. Natuurlijk kon je geen invloedrijke positie handhaven als je tegen was. Maar als onnozele burger kon je je mening zeggen. Als je niet in politiek geïnteresseerd was en je niet om geld vroeg, kon je blaffen zoveel je maar wil. Dat is uiteindelijk overal zo. Wie dicht bij de macht zat, had geen recht op een andere mening. De macht werd niet ingedeeld. Hij was van de macht bezeten in de absolute zin van het woord. Hij kon het niet verdragen om macht te delen. Nochtans is gedeelde macht de meest rationele definitie van democratie. Er waren veel meer vrijheden die men ook

heeft uitgebuit om hem uiteindelijk af te zetten. Hij heeft toch de hele oppositie überhaupt op touw gezet, waarschijnlijk niet met de bedoeling om zichzelf de stop om te doen. Uiteindelijk zijn de meeste politieke figuren van vandaag de kwajongens uit zijn eigen rangen. Dat is ook normaal. Je kan niet verwachten dat er een generatie in een vacuum groot werd en toen ineens de macht overnam. Er is tijd en heel veel controle nodig. Het enige wat we behaald hebben, is het feit dat de verschillende partijen mekaar in het oog houden."

GODSDIENSTONDERWIJS

Op een paar procent na is iedereen in Belgrado gelovig. 87% noemt zich orthodox, slechts 3% noemt zich ongelovig. Novakovic noemt de rol van de kerk in de omwenteling "misschien niet direct en actief".

"Maar via de houding van de huidige president Kostunica werd het aanzienlijker dan ooit. Indirect heeft dat gespeeld bij traditionalistische en conservatieve mensen. Het was één van de voordelen van de heel gelovige Kostunica dat hij een deel van de socialistische kiezers en een deel van de traditionalistische anti-communistische kiezers wist aan te trekken. Anderzijds verwijten veel mensen dat hij de rol van de kerk te sterk benadrukt. Ze menen dat geloof en kerk een privé-aangelegenheid moet blijven. Met een overhaaste herchristianisering is het hele gedachtengoed een beetje ridicul geworden. Nu bespreekt men allerlei scholen, bureaus en ambassades met wijwater. Waarom? Hij vraagt dat niet zelf maar hij zet wel de toon vermits hij heel gelovig is. De mensen zijn hier gewoon heel gedienschtig te zijn en ze doen ook meer dan hen gevraagd wordt."

"Godsdiens werd voordien wel georganiseerd door de kerk in de parochies. Niet op de openbare scholen. Onder het communisme was een eigen onderwijsnet voor de kerk helemaal verboden. Onlangs was er een heel debat over het invoeren van godsdiensonderwijs op lagere en middelbare scholen. Er rees veel protest omdat het overhaast en zonder goede voorbereiding gebeurde, dat het een druk was voor niet-gelovigen, ... Ik heb er niets tegen dat het aangeboden wordt. Maar waarom zo overhaast voor heel Servië? Onvoldoende mensen werden opgeleid om het op een serieuze manier te doen. Het is nu van start gegaan maar met een heel slecht resultaat. Op de middelbare scholen koos slechts een kwart van de scholieren voor godsdiensonderwijs. Andere opties waren het vak 'burgerlijke waarden', een combinatie van beide vakken of geen van beide", vertelt Jelica Novakovic die ook op een ander probleem wijst. "Velen hebben hier nooit contact met het geloof gehad. Ze kozen daarvoor niet zelf. Maar het was politiek niet te doen. Nu moet je

ineens na 60 jaar iets opnieuw starten waarvoor de mensen het gevoel niet hebben. Daarbij moet je voorzichtig te werk gaan of mensen voelen zich bedreigd in hun vrijheid", meent de docente die zich vragen stelt bij cijfers over het aantal gelovigen. "Ik weet niet wat die percentages precies betekenen. Nationale identiteit en godsdienst is hier uit de vorige eeuwen aan mekaar gekoppeld. Een Servier moet orthodox zijn. Maar wat dat precies inhoudt, weten ze in de meeste gevallen zelf niet. Ze beleven het hier op een heel andere manier dan in het westen. Het is geen persoonlijke houding tot God maar eerder een nationale bekentenis tot elkaar."

"Sinds enkele jaren gaan er wel meer mensen naar de kerk. Tijdens de bombardementen leefde die traditie, dat sociaal gevoel, dat samenhorighheidsgevoel. Maar ik weet niet wat ze echt voelen. Wel zijn er enorme veranderingen op dat gebied. Heel wat jonge mensen voelen zich echt orthodox, veel jongeren treden het klooster in,... Er zijn grote bewegingen. Door het afvallen van de ideologie is er plaats in de harten en de hersenen vrijgekomen. Heel veel energie moet zich ergens aan binden. In de wereld van vandaag waar er zo weinig houvast is en waar de computers elk half jaar totaal veranderen, hebben jonge mensen toch behoefte aan een houvast. Ik heb de indruk dat meer mensen zich aangetrokken voelen tot het orthodoxe geloof dan vroeger."

ARMER

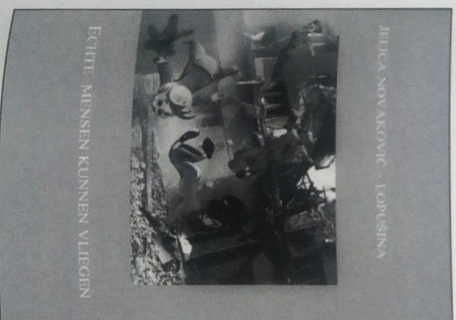
"Ook hier had je een enorme devaluatie van alle waarden, vooral door de oorlog en het feit dat sommige mensen heel snel rijk geworden zijn zonder ervoor te werken. Sommigen werden snel rijk op een criminele manier. Vaak werden ze vroeg dood door toedoen van hetzelfde. Hierdoor worden jonge mensen verward: wat heeft echt waarde in het leven? Wie kon, is geëmigreerd naar het buitenland: op zoek naar een beter leven, naar meer regelmaat en zekerheid. Veel jongeren vertrekken nog steeds", weet Novakovic dat veel van haar studenten Nederlands hopen met die kennis een job in de diplomatie te vinden. "Ik hoopte dat die vloed zou stoppen met de veranderingen. Maar dat is absoluut niet gebeurd. Er zijn economische wetmatigheden. Zolang het hier slecht is, zullen mensen hier vertrekken. Naar mate ze beter geschoold zijn, hebben ze elders meer kans. Natuurlijk willen er ook jongeren hier blijven. Voor wie gebleven is, is er weinig perspectief. Als je het geluk hebt een baan te hebben, kan je je afbeulen en toch niets bereiken. De salarissen zijn immers zo laag. Ze zijn misschien het voorbije jaar verdubbeld maar de prijzen (bijvoorbeeld post en telefoon) zijn driemaal hoger. Dat geldt vooral voor de

vroegere sociale diensten. Onder Milosevic werd dat kunstmatig enigszins gehandhaafd: huurprijzen, verwarming, electriciteit... Hij hield dat kunstmatig laag om sociale onlusten te voorkomen. Nu wordt alles kapitalistisch en stijgen die prijzen. De mensen zijn dus armer geworden. Je kan het criminele pad opgaan met een heel kort, intensief en boeiend leven. Je kan proberen dat alles te overstijgen door metafysisch te denken."

De inwoners van Belgrado hebben zeker nog veel zorgen. Niettemin woont Jelica Novakovic hier heel graag. "Ik houd van deze boeiende stad", laat ze daarover geen twijfel bestaan. "Na alles wat ik hier heb meegemaakt, vrees ik dat ik het elders saai zou vinden. Je went aan een bepaalde hoeveelheid adressen en uitdagingen. Met mijn kennis is het ook zinloos om ergens elders te zijn. Met het werk dat ik doe, ben ik hier het best op mijn plaats. Soms vind ik dat jammer. Misschien kon mijn leven een heel andere draai hebben, misschien was het minder moeilijk geweest."

Peter Rossel

**Jelica Novakovic, Gelukkig is wie bijtijds
waanzinnig wordt, Lannoo, 2000.
128 blz., € 14,50 (584 BEF).**

**Jelica Novakovic, Echte mensen kunnen vliegen, Epo/Partenon (Belgrado), 2000.
248 blz. € 17,50 (706 BEF).**

**"Het ene kwaad is in strijd gegaan met het andere.
Daaruit kan je absoluut geen beterschap verwachten." Jelica Novakovic**

Geen schrijfster uit roeping

De ouders van Jelica Novakovic (° Belgrado, 1955) verhuisden in 1959 naar het Nederlandse Den Haag. Vader werd er immers secretaris van de Joegoslavische ambassade in Den Haag. Jelica volgde er kleuterschool en de eerste klas van de lagere school (1959-1963). Na die vier eerste jaren volgden nog vijf jaren in Nederland. Van 1967 tot 1972 liep ze er school in het middelbaar onderwijs.

"Het was toch van heel groot belang dat ik Nederlands op driejarige leeftijd als eerste vreemde taal leerde spreken."

Alhoewel Jelica haar vader niet volgde toen hij in Duitsland werkte, trok ze later naar toch naar Berlijn om er een jaar te studeren. Achteraf volgde ze ook cursussen Duits aan de universiteit van Belgrado.

"Ik voelde me eerst helemaal thuis in de Duitse taal. Maar die positie heeft het Nederlands overgenomen. Heel evident. Mijn eerste proefschrift ging over de interferenties van het Duits op het Nederlands. Omdat ik er enkele jaren overdeed, hield ik me veel meer bezig met het Nederlands. Eigenlijk formuleerde ik mijn thema beter om: de interferenties van het Nederlands op het Duits. Uiteindelijk was ik helemaal in de war: welke taal heeft op welke taal invloed", zegt Jelica Novakovic die nu ook geen Duits meer doceert en zich helemaal aan het Nederlands wijdt. "Alleen één taal kan de positie van eerste taal innemen. Dat hoeft niet noodzakelijk de moedertaal te zijn. Je spreekt je moedertaal heel intuïtief en onbewust. Als vertaler is dat iets anders. Ik heb me zelf heel vaak afgevraagd waarom ik niet simpelweg in mijn moedertaal schrijf. Dat zou logischer zijn."

Jelica beweert objectiever en meer op afstand te kunnen schrijven in het Nederlands. "In mijn moedertaal voel ik me er te dicht bij betrokken.

Ik geneer me minder om in het Nederlands te schrijven. Voor mij is ongecontroleerde emotionaliteit weliswaar geen literatuur. Mijn dagboek was beheerst emotioneel. Dat heeft de jury van de P.E.N.-prijs ook gezegd", benadrukt ze de waarde van haar oorlogsdagboek. "Daarom is het zinvol het te lezen, ook twee jaar nadien. Als het te betrokken en te dichtbij is, verliest het metertijd aan waarde."

Novakovic schrijft ook wel in haar moedertaal. Zo publiceerde ze al essays in het Servisch. "Dat kan ik ook wel. Ik ben gewend geraakt aan dat dubbele leven: de schizofrenie van tweetaligheid. Het is spannend om jezelf te verlaten en toch terug te keren", merkt ze op.

Haar eerste boek, "Gelukkig is wie bijtijds waanzinnig wordt", is te wijten aan een heel trieste situatie, de NATO-agressie boven Belgrado. "Ik ben niet uit roeping een schrijfster", geeft ze toe. "Vanaf mijn kinderjaren had ik wel ambities om een boek te schrijven. Maar kleine meisjes hebben verschillende ambities. Daar komt nooit wat van. Ik heb dat nooit au sérieux opgevat. Ik ben niet iemand die niets anders zou kunnen doen dan schrijven. Altijd heb ik geschreven omdat ik een opdracht had om iets te schrijven. Ik vind het leuk maar ik was er nooit aan verslingerd. Het was geen passie."

Straks geeft Jelica Novakovic de zesde editie van het tijdschrift *Erasmus* uit.

Op haar initiatief werd het opgericht binnen een familie van literaire tijdschriften. In Belgrado bestaat er een heel lange traditie van literaire tijdschriften die wereldliteratuur in vertaling publiceren. Pismo heet dat moedertijdschrift. Het liet verscheidene tijdschriften ontstaan: voor Russische literatuur, voor engelstalige werken, ... In 1992 begon ze ermee met een jaarlijks ritme als bedoeling. Maar dat werd te moeilijk en ze koos voor een tweajaarlijk optie. "Het is een soort literair tijdschrift in de vorm van een jaarboek. Het is gewijd aan nederlandsstalige literatuur in Servische vertaling. Erasmus is een bundeling van Servische vertalingen van nederlandsstalige auteurs", zegt Jelica Novakovic, hoofdredactrice van Erasmus. Zelf vertaalde ze ook al werk van onder meer Louis Paul Boon en Hugo Claus in het Servisch. "Drie nummers verschenen onder de auspiciën van Pismo. Daarna ging ik zelfstandig te werk. Enkele vertalers doen mee. Inmiddels bestaat er hier al een lezerspubliek dat toch wat weet van nederlandsstalige literatuur."

"Omdat ik steeds meer vertaalde, vond ik het boeiender hoe een boek in mekaar steekt. Bij het vertalen merk je heel goed waarom sommige zinnen boeien en andere niet. Dan denk je: als je al zoveel vertaald hebt, waarom zou je dan niet eens zelf iets schrijven?"

Dat doet ze dan ook. Vandaag werkt Jelica Novakovic aan een roman in het Nederlands, gebaseerd op feiten maar verpakt in een fictievolle vorm. Voorlopig verkapt ze alleen dat het zich in Belgrado afspeelt. Ze heeft ook wel zin om een toeristische gids over die boeiende stad samen te stellen. Maar misschien kan ze veel dagen niet eens aan haar computer werken. "Het wordt een moeilijke winter", vertrouwdde ze ons die avond in oktober toe. De mijnwerkers staakten toen. "Eén dag staking betekent dat we straks vijf dagen geen stroom hebben. Momenteel staken ze al voldoende om ons een maand zonder stroom te zetten. Wat kan je dan in het donker doen? Nou ja, op een paar dingen na eigenlijk weinig..."